

Γ. Μ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
(Σελ. 347—368)

ΣΕΛΙΔΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

‘Ο κοινὸς πνευματικὸς πολιτισμὸς στοιχεῖον ἐνότητος τῶν εὐρωπαϊῶν*

... Οἱ θεσμοὶ τότε μόνον εὐδοκιμοῦν, ὅταν εὐρίσκουν ἐρείσματα καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Πεῖρα μακρὰ, ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν ἐπὶ μέρος λαῶν κάθε ἐποχῆς, ἔχει ἐπαληθεύσει τὸ κῦρος τοῦ ἀξιώματος, ἐπανειλημμένως καταδείξασα τὴν βασιμότητα αὐτοῦ. Εἰς πλείστους τομεῖς ἐφηρμοσμένων πολιτικῶν ἐπιστημῶν ὑπῆρξαν θεσμοὶ ἐντελέστατα διατυπωθέντες ὑπὸ θεωρητικῶν ἢ πολιτικῶν ἀνδρῶν, μὲ πλήρη νομικὴν διάταξιν τῆς ὕλης των, μὲ καταστατικούς χάρτας ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλλείψεως ἢ κενοῦ, μὲ κανονιστικὰ κείμενα ἄρτια, κείμενα ἀντιμετωπίζοντα ὅλας τὰς δυνατὰς περιπτώσεις ἐφαρμογῆς των, οὕτινες θεσμοὶ ὅμως ἐν τῇ πράξει ἠστόχησαν καὶ τελικῶς ἀπέτυχον, διότι εὐρέθησαν αἴφνης ἀπεστερημένοι τοῦ κυριωτέρου ἀπαραιτήτου διὰ τὴν εὐόδωσιν αὐτῶν θεμελίου : τῆς συμβολῆς παραγόντων ζωντανωτέρων ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ γραπτὰ κείμενα, ἰδιαζουσῶν δηλαδὴ συνθηκῶν πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου καὶ δυνάμεων αἵτινες ἐμφωλεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

Δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῆς εἰς νεοπαγεῖς πολιτείας τοῦ 18ου καὶ ἰδίᾳ τοῦ 19ου αἰῶνος μεταφυτεύσεως θεσμῶν δεδοκιμασμένων εἰς προηγμένας χώρας μὲ μακροαῖωνα ἱστορικὴν παράδοσιν καὶ ἰδίᾳ παράδοσιν ἀσκήσεως ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου. Δὲν πρόκειται μόνον διὰ τὰς πρώτας ἐκάστοτε δεκαετίας καθιερώσεως συνταγματικοῦ καθεστώτος εἰς χώρας εἰθισμένας ἐπὶ αἰῶνας εἰς βίωσιν ὑπὸ τὸ κράτος ἀπολυταρχικῶν πολιτευμάτων. Πρόκειται ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ἀρχικὰς προσπάθειας ὀργανώσεως ἐνιαίων καὶ καθολικοῦ κύρους θεσμῶν πολιτικῆς τάξεως καὶ ἐνόμου τάξεως, αἵτινες ἔλαβον χώραν κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ μεσοῦντος αἰῶνος εἰς τὴν Δύσιν, εἰς πλαίσια χώρου εὐρύτερα ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῶν ἐθνικῶν κρατῶν. ‘Η Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν, ἥτις εἶχεν ἀρτίως κατὰ θεωρίαν ὀργανωθῆ, μὲ

* Ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ «Παρνασσοῦ», τῇ 10ῇ Ἰανουαρίου 1958, ἐναρκτήριος ὁμιλία τῆς σειρᾶς μαθημάτων-διαλέξεων ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ὀργανωθείσης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1958 ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐλληνικῆς ὁμάδος καὶ ἐθνικῆς γραμματείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κινήσεως Νέων («Mouvement européen—Campanie européenne de la jeunesse»).

τούς καταστατικούς της χάρτας καὶ μὲ τὴν τόσῃ πληρότητα τῶν νομικῶν κανονιστικῶν τῆς διατάξεων, ὑπὸ τὴν δημιουργικὴν πράγματι πνοὴν τοῦ θεωρητικοῦ καὶ δραματιστοῦ προέδρου τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν ἀειμνήστου Wilson — καὶ ἥτις εἶχεν ἄλλως τε ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον λειτουργήσει κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τοῦ μεσοπολέμου καὶ εἶχε μάλιστα ἐπιτύχει καὶ ὠρισμένα ἀξιόλογα ἀποτελέσματα εἰς περιπτώσεις ἀντιθέσεων καὶ διενέξεων μεταξὺ τινῶν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπικρατειῶν — δύναται νὰ ἀποτελέσῃ πρόσφορον παράδειγμα τοῦ φαινομένου τούτου τῆς πολιτικῆς ζωῆς, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν. Ἡ τελικὴ ἀποτυχία τῆς ὀφείλεται ὅχι μόνον εἰς τὰς ἐνωρὶς γενομένας ἀπ' αὐτῆς ἀποσκιρτήσεις μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν μελῶν τῆς καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐκτελεστηρίου δυνάμεως διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἀποφάσεών τῆς ἐπὶ τῶν ὑπολειφθέντων μελῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ εἰς κάτι βαθύτερον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει προήρχοντο καὶ ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀσθενῆ σημεῖα τῆς. Εἰς τὸ ὅτι ὡς Θεσμός δὲν εἶχεν αὕτη καταστῆ «κοινὴ πίστις», εἰς τὸ ὅτι ἐβλάπτετο πανταχόθεν ἀπὸ δυνάμεις πανισχύρους, τὰς ἐκ πολλῶν αἰῶνων ἱστορικῆς παραδόσεως ἐνισχυμένας ἐθνικὰς κυριαρχίας τῶν κρατῶν-μελῶν, εἰς τὸ ὅτι οἱ λαοὶ—ἰδίᾳ δ' ὅχι τόσον οἱ ἀγγλοσάξωνες καὶ οἱ λατῖνοι, ὅσον κυρίως οἱ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης — δὲν εἶχον καταστῆ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ψυχοπνευματικῶς ὄριμοι δι' ἓνα τοιοῦτον κολοσσιαῖον Θεσμὸν ἐννόμου τάξεως ἐπὶ τῆς οἰκουμένης.

Ὁ Θεσμός εἶχεν ἐπωμισθῆ τὸ βῆρος μιᾶς εὐθύνης κοσμοϊστορικῆς ἀξίας καὶ σημασίας. Εἶχεν ἀναλάβει τὴν τήρησιν τῆς εὐταξίας εἰς τὸν κόσμον, τὴν διασφάλισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξεως ἐπὶ τῆς ὑδρογείου καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐν τούτοις μίᾳ τόσον ὑψηλῇ τοῦ Θεσμοῦ ἀποστολῇ δὲν εἶχεν εὐρεῖ τὴν ὀφειλομένην ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν. Ἦτο δὲ τότε ἀποκαρδιωτικὸν νὰ βλέπῃ τις εἰς τὰς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πολιτισμοῦ χώρας — ὅπως εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν — τὰς λαϊκὰς μάζας κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος μας νὰ μὴ ἀντιδρῶν ἐπαρκῶς κατὰ τῆς ἐπιβολῆς μιᾶς δυναμικῆς μειωφροίας, ὅπως τοῦ φασισμού εἰς τὴν πρώτην καὶ τοῦ ναζισμού εἰς τὴν δευτέραν.

Θὰ ἔπρεπε νὰ τονισθῆ καὶ αὖθις, νὰ τονισθῆ πολλὰς φορὰς, ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὸ ἀφομοιώσουν καὶ νὰ τὸ ἐγκολπωθοῦν πλήρως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν νεωτέραν ἰδίᾳ γενεάν πού ἔρχεται νὰ μᾶς διαδεχθῆ ἐπὶ τῆς σφαιρας ταύτης : ὅτι οἱ Θεσμοὶ τότε μόνον εὐδοκιμοῦν, ὅταν εὐρίσκουν ἐρείσματα καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Ἡ «κοινὴ πίστις», ἡ ἀνάπτυξις κοινῆς συνειδήσεως, ἡ διαμόρφωσις παγκοσμίου κοινῆς γνώμης, τὰ ἰσχυρὰ «ρεῦματα ἰδεῶν» ἀποτελοῦν στηρίγματα τῶν Θεσμῶν, βάρη αὐτῶν ἀκλόνητα, ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερα ἀπὸ τὴν πληρότητα τῆς θεωρητικῆς αὐτῶν ὀργανώσεως καὶ ἀπὸ τὴν ἀρτίαν αὐτῶν γραπτῆν διατύπωσιν εἰς καταστατικούς χάρτας καὶ εἰς παντὸς εἶδους κείμενα. Τὰ πανίσχυρα αὐτὰ πνευμα-

τικά και ιδεολογικά ρεύματα είναι ικανά, πολύ περισσότερο από τα ψυχρά κείμενα, να κλύουν τους λαούς να μεγαλουργήσουν, όπως τόσα εκ της ιστορίας του πολιτισμού διδάγματα ιστορικής πείρας έχουν καταδείξει. Συναγείρουν τα πλήθη, προκαλούν ένθουσιασμούς, κλύουν τους λαούς ικανούς και με μικρά ακόμη μέσα να φέρουν μεγάλα άπστελέσματα, ανηδεικνύουν ήγέτας αξίους των περιστάσεων, εμπνέουν την έλξιν διὰ τὸν ἀγῶνα και διὰ τὴν θυσίαν και ἐν γένει ἔχουν μίαν δύναμιν και μίαν πνευματικὴν ὠραιότητα, αἱ ὑποῖαι ἔργονται εἰς τόσην ἀντίθεσιν μετὴν ἡρεμον ἀτιμύσφαιραν τῶν σπουδαστηρίων τῶν θεωρητικῶν και τῶν νομομαθῶν, ὅπου καταρτίζονται τὰ σγέδια τῶν καταστατικῶν κειμένων, τὰ ὑποβαλλόμενα κατόπιν πρὸς ἐπιψήφισιν εἰς τὰ συνέδρια τῶν ἀντιπροσώπων και εἰς τὰς συνελεύσεις . . .

Και ἔχουν αὐτὴν τὴν δύναμιν και αὐτὴν τὴν ἠθικὴν ὠραιότητα τὰ πανίσχυρα αὐτὰ πνευματικὰ ρεύματα και αἱ ἀξιολογικαὶ αὐταὶ πεποιθήσεις, ἐπειδὴ ἀνταποκρίνονται εἰς τύπους αἰωνίους, εἰς αἰωνίας ἀξίας αἴτινες ἐμφωλεύουν μέσα εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Μερικὰ ἐκ τῶν αἰωνίων αὐτῶν ἀξιῶν εἶναι ὑψηλὰ ιδεώδη, ὅπως ἡ πατρίς, τὸ ἔθνος, τὰ ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ νόμου, τῆς ἐννόμου τάξεως, τῆς ἰσχύος ἐν τῇ ἐνώσει, τῆς ἐθνικῆς και πολιτικῆς και οἰκονομικῆς ἐνότητος, τῆς πορείας πρὸς μίαν καλλιτέραν ἐκάστοτε συλλογικὴν ζωὴν. Εἶναι ἰδέαι-τύποι, ἀξίαι αἰώνιαι και πάντοτε ζωνταναί. Ἄν δὲ αἱ εἰδικώτεραι μορφαὶ, αἱ ὕψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται αὐταὶ ἐκάστοτε εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ παραλλάσσουν κάπως κάθε φοράν, ἂν αἱ ἀξίαι αὐταὶ μεταπλάσσονται ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν των ἐμφάνισιν μετὴν πάροδον τῶν ἐκατονταετηρίδων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς οἰκουμένης, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αἱ αἰώνια αὐταὶ ἀξίαι ἐπιζητοῦν κάθε φοράν τὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς των. Οὕτω προσαρμόζεται ἐκάστοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐξωτερικὴ των ἐμφάνισις, ἡ μορφή των, πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν συνθηκῶν τῆς πορείας συλλογικῆς ζωῆς ἐνδεικνύμενα καθ' ἐκάστην ἐποχὴν μέτρα. Δὲν παύουν νὰ εἶναι αἰώνια ἀξίαι, πάντοτε ζωνταναί, ἐκ τῆς αὐτῆς ὑπερβατικῆς Πηγῆς ἐκπορευόμεναι, ἀναλλοίωτοι ὡς πρὸς τὴν ὕψην και τὴν οὐσίαν αὐτῶν και ἄθικτοι κατὰ τὴν πνευματικὴν των ὠραιότητα, ἔστω και ἂν μεταβάλλεται τὸ διαμέτρημα τῶν συγκεκριμένων μορφῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκάστοτε ἐμφανίζονται αὐταὶ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ.

Τὰ ιδεώδη τῆς πατρίδος και τῆς ἐλευθερίας, αἱ αἰώνια ἀξίαι τοῦ ἀγῶνος και τῆς θυσίας, εἶχον τὴν αὐτὴν δύναμιν και τὸ αὐτὸ ἠθικὸν κάλλος, ἐμπεριεῖχον τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν και τὴν αὐτὴν πραγματικότητα και κατεῖχον ἐξ ἴσου ὑψηλὴν βαθμίδα ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῶν ἀξιῶν ὑπὸ τὸ ἐδαφικὸν και πολιτικὸν καθεστῶς τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἄσπετος (5ος και 4ος αἰὼν π.Χ.) πρὸς τὴν δύναμιν και τὴν πνευματικὴν ὠραιότητα, τὰς ὁποίας κατέδειξαν ἔχοντα τὰ αὐτὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ, ὅταν ἐνεφανίσθησαν εἰς ἄλλην καμπὴν πο-

ρείας τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐνώσεως τῶν ἐλλήνων ἀφ' ἑνός, τῶν ἰταλῶν ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τὴν ἱστορικὴν πραγματοποίησιν τῆς αὐτῆς μεγάλης πολιτιστικῆς ἀξίας τῆς πατρίδος, τῆς θυσίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τὴν ἔνωσιν, ἐν μὲν τῇ ἐλληνικῇ χερσονήσῳ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου, ἐν δὲ τῇ ἰταλικῇ κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ.

Ἐπετελέσθησαν τότε εἰς τὰς δύο μεσογειακὰς χώρας μὲ τὰς ἀσυγκρίτους περιγαμηνὰς, μὲ τὴν ἀρχαίαν καὶ ἔνδοξον πολιτιστικὴν παράδοσιν, εἰς τὰς μήτρας αὐτὰς τοῦ συγχρόνου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸν οἰκουμενικὸν τῶρα πλέον χαρακτῆρα, ἐπετελέσθησαν ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐλληνικῷ πνεύματι ἔργα ἡρωϊκὰ καὶ ἐξ ἴσου μεγαλόπνοα. Τὰ μέτρα τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς εἶχον μεταβληθῆ, αἱ συνθῆκαι πορείας συλλογικῆς ζωῆς ἦσαν τῶρα διάφοροι, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς εὐρύτερα πλαίσια. Δὲν ὑπῆρχον πλέον πλαταιεῖς αἰσθανόμενοι τοὺς μὲν ἀθηναίους ὡς φίλους καὶ συμμάχους, τοὺς δὲ λάκωνας ἢ θηβαίους ὡς ἐχθρούς, ἀλλ' ἠσθάνοντο ὅλοι ὡς Ἕλληνες. Δὲν ὑπῆρχον πλέον σικελοὶ αἰσθανόμενοι ὡς ξένους τοὺς λομβαρδούς ἢ τοὺς ἐνετούς, ἀλλ' ἠσθάνοντο ὅλοι ὡς ἰταλοί.

Κατὰ δὲ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 19ου, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸν τρέχοντα 20ὸν αἰῶνα, ἡ ἱστορικὴ πραγματοποίησις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὑψηλῶν ἰδεωδῶν ἔλαβε χώραν εἰς διαμέτρημα ἀκόμη μεγαλύτερον, ἐν τῷ Νέῳ Κόσμῳ, πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν βορειοαμερικανῶν εὔρε τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν πατέρων μας καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικόν, ὅτι παρὰ τὴν τεραστίαν αὐτὴν μεταξὺ ἀρχαίου καὶ συγχρόνου πνεύματος διαφορὰν πραγματοποίησεως τοῦ ἰδεώδους, διαφορὰν πολὺ μεγάλην πράγματι εἰς πληθυσμιακὴν σύνθεσιν καὶ εἰς ὕλικὴν ἰσχὴν καὶ εἰς ἐδαφικὰ πλαίσια, εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀμερικανῶν θεωρητικῶν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνος, οὐδεὶς τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ δημοσιολόγων ἢ πολιτειολόγων ἢ φιλοσόφων τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ 19ου, διενόηθη ποτὲ νὰ ψέξῃ ὡς ἀσήμαντα εἰς ἔκτασιν τὰ ἐλληνικὰ ἐπιτεύγματα, ὡς πολὺ μικρὰς τὰς ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐλληνικῷ πνεύματι συναφεῖς ἀξιολογικὰς πεποιθήσεις ἢ νὰ κατηγορήσῃ ὡς ὑπερβολικὰ στενὴν τὴν ἱστορικῶς πραγματοποιηθεῖσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περὶ πολιτείας, περὶ ἐπικρατείας καὶ περὶ κρατικοῦ συγκροτήματος ἰδέαν ὑπὸ τὸ ἐδαφικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστῶς τοῦ ἐλληνικοῦ ἄσπετος. Τούναντιον μάλιστα, ἀναγνωρίζουν οἱ μεγάλοι τοῦ συγχρόνου πνεύματος τὴν χώραν μας ὡς τὴν κοιτίδα τῶν ἀξιῶν αὐτῶν : τοῦ νόμου ὡς διέποντος τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος, τῆς ἐθελουσίας χάριν τῆς ἐλευθερίας, τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν, τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, τῆς ὀργανώσεως ἐλευθέρου πολιτεύματος. Διότι αἱ αἰώνια ἠθικὰ ἀξίαι, αἱ ἰδέαι-τύποι, ἀποτελοῦν ἰδεώδη

ἐξ Ἰσοῦ ὑψηλά καὶ ἔχουν τὸ αὐτὸ πνευματικὸν κάλλος, τὸ αὐτὸ ἠθικὸν μεγαλειῶν, τὴν αὐτὴν δύναμιν νὰ ἐμπνέουν ἐνθουσιασμοὺς καὶ νὰ ἀναδεικνύουν ἥρωας μὲ τὴν ψυχρὴν-φλόγα καὶ νὰ παρωθοῦν ὀλοκλήρους λαοὺς εἰς μεγάλας καὶ ὑψηλὰς πράξεις, ἔχουν μὲ μίαν λέξιν τὴν αὐτὴν ἠθικὴν ἀξίαν, εἴτε μικρότερα εἴτε μεγαλύτερα — ἀναλόγως τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων — εἶναι τὰ ἐδαφικὰ καὶ τὰ ἀριθμητικὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς των ἐκάστοτε, εἴτε αὕτη εἴτε ἐκείνη εἶναι ἡ ἐπιφαινομένη μορφή των, ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις των, εἰς ἐκάστην ἐπίκαιρον καμπὴν πορείας τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι τὸ ἠθικὸν τῶν ἀξιών αὐτῶν ἀνάστημα καὶ ἡ συναφὴς πρὸς αὐτὸ δύναμις των δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς συγκεκριμένης μορφῆς των κατὰ τινὰ ἱστορικὴν στιγμὴν. Ἡ περίπτωσις τῶν γιλιῶν ἐκ Πλαταιῶν ὀπλιτῶν καὶ ἡ αὐθόρμητος προσέλευσις των εἰς τὸν Μαραθῶνα ἔμεινεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ὡς δεῖγμα ἠθικοῦ μεγαλείου ἰσότημον καὶ ἰσοῦψές πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας ἀμυντικοὺς ἀγῶνας μεγάλων καὶ πολυπληθῶν λαῶν τῆς συγχρόνου ἱστορίας.

Τὸ ἀρχαῖον ἄστυ, μὲ τοὺς ἐλευθέρους δημοκρατικοὺς θεσμοὺς του, μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, μὲ τὰ βουλευόμενα καὶ δικαστικὰ σώματα καὶ μὲ τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν του εἰς νομοθέτας, δικαστὰς καὶ ἄρχοντας, ἀποτελεῖ ἀπλῆν μικρογραφίαν τῶν τεραστίων εἰς ἕκτασιν καὶ εἰς πληθυσμὸν ἐπικρατειῶν τοῦ συγχρόνου κόσμου, ὡς φέρ' εἰπεῖν τῆς βορειοαμερικανικῆς συμπολιτείας ἢ τῆς βρεττανικῆς κοινοπολιτείας ἢ τῆς σοβιετικῆς ἐνώσεως. Ἐντούτοις ὡς ἐνσάρκωσις τῆς αἰωνίας πολιτιστικῆς ἀξίας τῆς πολιτείας, τῆς ἐννόμου τάξεως, τοῦ εὐνομουμένου κρατικοῦ συγκροτήματος, ὡς πραγμάτωσις ἐνὸς ἠθικοῦ ἰδεώδους ἀρτίως ὀργανωμένης συλλογικῆς ζωῆς, ἔχει μείνει τὸ ἀρχαῖον ἄστυ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατέχει εἰς αὐτὴν θέσιν ἰσότημον καὶ ἐξ Ἰσοῦ σεβαστὴν πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους κολοσσοὺς τοῦ συγχρόνου κόσμου. Ἐχει ἐν ἠθικὸν ἀνάστημα ὅχι κατώτερον ἀπὸ τὸ ἰδικὸν των καὶ ἔχει ἐπιβληθῆ εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος ὡς πρότυπον πολιτικῆς ὀργανώσεως, ὡς ἰδέα-τύπος, ὡς ὑψηλὸν δεῖγμα συγκροτήματος πολιτειακοῦ.

Ἡ σύγχρονος φιλοσοφία τῆς ἱστορίας δὲν ἔψεξε ποτὲ τὸ ἄστυ καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὀργάνωσιν. Τὸ πολὺ ἐλέχθη ἀπὸ μερικὸς συγχρόνους διανοητὰς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ὅτι ἔσφαλαν οἱ ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν πολιτικοὶ ἡγέται τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἔσφαλαν ἀπολέσαντες τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς ἀποτελεσματικῆς ὁμοσπονδιώσεως τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁμοῦ μετὰ τῶν νησιωτικῶν καὶ τῶν παραλιακῶν ἐπικρατειῶν ἀπὸ τῶν μικρασιατικῶν παραλίων μέχρι τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν νοτίῳ Ἰταλίᾳ ἀποικιῶν. Μία τοιαύτη συγκρότησις ὁμοσπονδίας ἐπὶ ἀρχῶν δημοκρατικῶν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς πολιτείας τῶν ἀθηναίων ἐδραζομένη καὶ ἐπὶ βάσεων οὐσιαστικωτέρων ἐν σχέσει πρὸς τὰς παναρχαίας

ἀμφικτυονίας ὀργανουμένη, ἤθελεν ἔκτοτε κρατύνει τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν ἐλλήνων, ἤθελε προλάβει τὸν ἐπακολουθήσαντα πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ἤθελεν ἐξασφαλίσαι ἐπὶ αἰῶνας ἴσως τὰ πρωτεῖα τῶν ἐλλήνων μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Οἱ ἄθηναῖοι, ἐξεληθόντες πανίσχυροὶ ἐκ τῶν περσικῶν πολέμων, εἶχον τὴν ἰκανότητά νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς τοιούτου μεγάλης πνοῆς σχεδίου καὶ θὰ κατώρθωναν νὰ τὸ πραγματοποιήσουν. Ἄλλ' ἔχασαν τὴν εὐκαιρίαν. Καὶ ὕστερον ἀπὸ ὀλίγας δεκαετηρίδας χωριστῆς πολιτικῆς ζωῆς, μὲ τὰς τοπικὰς ἀντιθέσεις — ἰδίᾳ μεταξὺ δημοκρατικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν ἵστων — μὲ τὰς ὀπλοφορούσας τοπικὰς ἐξουσίας, μὲ τὴν ἀντιζηλιαν καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ στοιχείου, ἐπῆλθεν ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος. Καὶ ἦλθεν οὕτω ἡ μεγάλη πτώσις καὶ ἐσβήθη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἄστρον τῶν ἐλλήνων, οἱ ὅποιοι κατέστησαν βραδύτερον ὄριμοι διὰ τὴν ξένην κατάκτησιν.

Καὶ ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος κάτι παρόμοιον πιθανῶς θὰ γράψῃ διὰ τοὺς εὐρωπαίους : "Ὅτι ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους τὴν ὁμοσπονδίωσιν καὶ ἐσώθη ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ περισωθῇ. Ἄλλ' ὅτι ἔχασαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ κάμουν ἐνωρίτερον. Κατὰ τοὺς δύο τελευταίους πρὸ τῆς ἐπιτεύξεως τῆς ἐνόητός των αἰῶνας, κατὰ τὸν 19ον καὶ κατὰ τὸν 20όν, εἶχον καταλήξει νὰ περιστοιχῶνται ἀπὸ ἀχανεῖς καὶ πανισχύρους ὁμοσπονδιακὰς ἐπικρατείας. Καὶ τότε μόνον οἱ εὐρωπαῖοι ἀφυπνίσθησαν καὶ ἐσκέφθησαν ποίους κινδύνους συνεπάγονται ἡ διαίρεσις καὶ ἡ διχόνοια.

Ἐντούτοις, καὶ μέχρι τοῦ 1914 ἀκόμη, τὰ πρωτεῖα τῶν ἦσαν ἀδιαμφισβήτητα εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Εἶχον ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν, πολιτικὴν τε καὶ οικονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν συγχρόνως. Μέχρι τοῦ 1914 δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν μεγάλαὶ δυνάμεις ἔξω ἀπὸ τὴν μικρὰν ταύτην γωνίαν τῆς γῆς, ἔξω ἀπὸ τὴν μικρὰν εἰς ἕκτασιν, ἀλλὰ μεγαλάνυμον ταύτην ἤπειρον, μὲ τὸ παγκόσμιον μέχρι πρὸ τινῶν δεκαετηρίδων κύρος. Ἄλλὰ δὲν ἦτο μόνη ἡ ὕλική δύναμις ἡ ὅποια εἶχεν ἐντοπισθῆ ἔδῳ, οὐδ' ἡ οἰκονομικὴ μόνον ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ὑδρογείου ἐπιρροή. Ἡ ὑπεροχὴ ἦτο πρὸ παντὸς ὑπεροχὴ ἠθικῆς αἰγλῆς καὶ ἀπαράμιλλος ἐπίσης ὑπεροχὴ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπόγονοι ἐλλήνων καὶ ρωμαίων, κέλται καὶ ἱβήρες καὶ λατῖνοι, γερμανοὶ καὶ ἀγγλοσάξωνες, βαλλῶνοι καὶ σκανδιναβοὶ, κατεῖχον μόνοι αὐτοὶ εἰς τὴν στενὴν κατ' ἕκτασιν, ἀλλ' ἐνδοξον ταύτην περιοχὴν τῆς οἰκουμένης, περγαμηνὰς ἀνεκτιμήτους, ἠθικοὺς τίτλους οἱ ὅποιοι εἶχον ἐπαξίως κερδηθῆ ὑπὸ τῶν προγόνων των καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρων αἰῶνων, χάρις εἰς τὸν θαυμαστὸν ὑμέναιον τοῦ μεσογειακοῦ πνεύματος μὲ τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα καὶ χάρις ἐπίσης εἰς τὸν πλοῦτον ψυχῆς τὸν ὅποιον οἱ πληθυσμοὶ τῶν βορειοτέρων περιοχῶν εἰσέφεραν καὶ ἐξωτερικευσαν εἰς παντὸς εἶδους πολιτιστικὰ ἐνεργήματα εἰς κάθε τομέα τοῦ πνεύματος. Ἡ πο-

λιτιστική κληρονομία ἦτο κοινή καὶ κοινή ἡ πορεία τῆς ζωῆς καὶ κοινή ἡ θρησκεία καὶ κοινὰ αἱ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ παραδόσεις καὶ κοινὰ αἱ ἰδεολογικαὶ κατευθύνσεις καὶ αἱ ἐπιδιώξεις εἰς τὸν τρόπον μιᾶς ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς, καὶ κοινὰ τὰ ἰδεώδη καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι καὶ κοινὰ τὰ ἱστορικὰ πεπρωμένα. Καὶ ὅμως εἰς μίαν τόσο μικρὰν εἰς ἕκτασιν περιοχὴν, εἰς τὸ ἀπλοῦν τοῦτο ἀκρωτήριο τῆς Εὐρασίας μετὰ τὴν ἀσύγκριτον ἀρχοντικὴν παράδοσιν, εὐρέθη χώρος καὶ δι' ἀντιθέσεις καὶ δι' ἀντιζηλίας καὶ δι' ἀνταγωνισμούς καὶ εὐρέθησαν αἴφνης δις ἀντιμέτωποι κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ 20οῦ οἱ φορεῖς τῆς κοινῆς πνευματικῆς κληρονομίας.

Ἐπανελήφθη ἐδῶ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ἡ ἱστορία καὶ ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος δὲν κατέστη δυνατὸν καὶ πάλιν νὰ ἀποτραπῆ. Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποτραπῆ ἐλλείψει θεσμῶν ὀργανώσεως στηριζομένων εἰς τὴν κοινὴν πίστιν, ἐρριζωμένων εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, ἐλλείψει ἀνεπτυγμένης κοινῆς συνειδήσεως περὶ κοινότητος ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ ἱστορικῶν πεπρωμένων. Εἰς τὰ πλαίσια τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ ἱστορία ἐπανελήφθη. Ἡ ἐμφύλιος σύγκρουσις διήρκεσε καὶ πάλιν τριάκοντα περίπου ἔτη, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἐποχὴν. Ἐμεσολάβησεν ἐκεχειρία καὶ ἐποχὴ μεσοπολέμου ὅπως καὶ τότε. Ἀπὸ τοῦ 421 μέχρι τοῦ 416 τότε, ἀπὸ τοῦ 1918 μέχρι τοῦ 1939 τώρα. Πτώσις ἐπηκολούθησε τὸν ὀριστικὸν τερματισμὸν τῆς συρράξεως καὶ τότε καὶ τώρα. Πτώσις πολιτικῆς ἐπιρροῆς, οἰκονομικῆ καὶ πολιτιστικῆς πτώσις καὶ πτώσις κύρους τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν καὶ τῆς αἰσθητικῆς συνειδήσεως.

Τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ διδάγματα διὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ὑπαγορεύουν τὴν ὅσον ἔνεστιν ἐγκαιροτέραν ἐγκαθίδρυσιν συνδέσεων πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν μεταξὺ Μεσογείου καὶ βορείων θαλασσῶν περιοχὴν. Ἄλλὰ διὰ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις θεσμῶν, ἀπαραίτητον εἶναι νὰ εὕρη ἐρείσματα καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἡ τοιαύτη ἀνάγκη τῆς ἀλληλεγγύης, ἀλληλεγγύης ἡ ὅποια ἤρχισε νὰ ἐνσαρκώνεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς οἰκονομικὰ κοινοπραξίας ἢ εἰς τὸν θεσμὸν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου. Δὲν εἶναι ἐπιθυμητὸν βέβαια οὔτε εὐκταῖον οὔτε καὶ δυνατὸν ἄλλως τε νὰ παραμερίσῃ τὴν χωριστὴν του ἱστορίαν καὶ τὰς ἰδιαίτερας του παραδόσεις καὶ τὰ ἦθη του καὶ τὰς ἱστορικὰς του ἀναμνήσεις ἕκαστος τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ἀρχίσῃ νὰ αἰσθάνεται ὁ καθεὶς ἐξ αὐτῶν ὅτι πολὺ ἰσχυρότεροι καὶ πολὺ σημαντικώτεροι — ἐν συγκρίσει πρὸς ὅσα τοὺς χωρίζουν — εἶναι οἱ δεσμοὶ οἱ ὅποιοι τοὺς συνδέουν μεταξὺ των : Ἡ κοινὴ πολιτιστικὴ κληρονομία καὶ τὰ κοινὰ ἱστορικὰ πεπρωμένα κατισχύουν ἐναντι τῆς διαφορᾶς γλώσσης ἢ ἐναντι τῶν ἰδιαίτερων ἱστορικῶν ἀναμνήσεων ἢ τῶν ἄλλων οἰωνόηποτε διαφορῶν, αἱ ὅποιαί πάντοτε ὑπάρχουν μεταξὺ ὁμόρων καὶ αἱ ὅποιαί δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ παύσουν νὰ ὑπάρχουν. Ἀνά-

πτυξίς κοινῆς εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως δὲν σημαίνει ἔξαφάνισιν τῶν διενέξεων. Σημαίνει ἐγκαθίδρυσιν θεσμῶν πρὸς «ἀνθρωπίνην» ἐπίλυσιν αὐτῶν καὶ πρὸς περιορισμὸν τῶν θηριαδῶν ἐνστικτικῶν τοῦ πρωτογονισμοῦ εἰς τὰ βάθη τῆς προϊστορίας, ὅπου εἶναι ἡ φυσικὴ περιοχὴ των, ἡ ἀποκλειστικὴ περιοχὴ ἐμφανίσεως αὐτῶν. Δὲν σημαίνει ἡ ἀνάπτυξις πανευρωπαϊκοῦ αἰσθήματος μείωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἐπίγνωσιν ὅτι αἱ ἱστορικαὶ περιστάσεις εἶναι σήμερον τοιαῦται, ὥστε τὰ συνενούντα τώρα τοὺς λαοὺς αὐτοὺς στοιχεῖα, τὰ σημεῖα ἐπαφῆς μεταξύ των, τὰ σημεῖα τῆς κοινῆς των πορείας μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν, βαρύνουν εἰς τὴν ἐποχὴν μας πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσα τοὺς χωρίζουν. Καὶ ὅτι τὰ τελευταῖα αὐτά, αἱ διαφοραὶ καὶ αἱ συναφεῖς μὲ αὐτὰς διενέξεις, μικρότεραι ἢ μεγαλύτεραι, κατέληξαν πλέον νὰ ἔχουν τετῆ εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, πρὸ τῶν αἰτημάτων ἀλληλεγγύης καὶ ἐνότητος, τὰ ὅποια οἱ ὄροι συλλογικῆς ζωῆς τῶν συγχρόνων καιρῶν ἔχουν προβάλει. Αἱ συνθηκαὶ τοῦ συγχρόνου βίου εἶναι πράγματι τοιαῦται, ὥστε ἔχει ἤδη καταστῆ φανερόν, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἴτε ὅλοι ὁμοῦ θὰ σωθοῦν εἴτε ὅλοι ὁμοῦ θὰ χαθοῦν.

Τὸ βαθύτερον δὲ στοιχεῖον ἐνότητος μεταξύ τῶν εὐρωπαίων, ὁ πλέον ἀκλόνητος συνδετικὸς μεταξύ των κρίκος εἶναι ἡ κοινότης τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀνάγκη διασφαλίσεως τῆς κοινῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας, ἡ δίψα ψυχῆς καὶ ἡ μέριμνα ὑπὲρ τῆς ἐπιβιώσεως αὐτῆς καὶ ὑπὲρ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως αὐτῆς. Ἄν ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία καταστῆ κάποτε πραγματικότης, τοῦτο θὰ ἔχη γίνεῖ ὄχι μὲ τὴν ἀπλῆν κατάρτισιν καταστατικῶν κειμένων, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ διαμόρφωσιν κοινῆς εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως. Χρήσιμοι εἶναι αἱ συνελεύσεις τῶν ἐκπροσώπων καὶ τὰ συναφῆ διεθνῆ συνέδρια, ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ προέχει εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ ἡ ἰδέα τὰς ρίζας τῆς πρὸ παντὸς μέσα εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν. Μόνον ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτὴν προϋπόθεσιν οἱ μὲν ἐκλογεῖς εὐρωπαῖοι κατὰ τὰς γενικὰς ἐκλογὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινοβουλίων τοῦ ἐγγύς — ἃς ἐλπίσωμεν — μέλλοντος θὰ ἔχουν ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τῆς ψήφου των, εἰ δ' ἐκλεγόμενοι ὡς μέλη τῶν εὐρωπαϊκῶν μελλοντικῶν ἐκείνων κοινοβουλίων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἐκπροσωποῦσι τὰ συμφέροντα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου γενικώτερον καὶ ὄχι μόνον τὰ τῆς ἰδιαίτερας των πατρίδος.

Ἡ δ' ἀνάπτυξις τῆς κοινῆς αὐτῆς πίστεως — τὸ ἀπαραίτητον τοῦτο τῶν οἰκείων θεσμῶν καὶ τῶν γραπτῶν κειμένων καὶ τῶν κανονιστικῶν διατάξεων θεμέλιον — δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐπιτευχθῆ, εἰμὴ ἂν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς περιοχῆς αὐτῆς, καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὰς μεγάλας χώρας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, γίνῃ κινή συνειδήσις ἡ μεγίστη καὶ βαρύνουσα σημασία τῆς κοινῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας, ἡ βίωσις τῶν ἐπιτευγμάτων ἐνὸς κοινοῦ τρισχιλιετοῦς πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ὡς εἴρηται εἶναι τὸ μᾶλλον σημαῖνον καὶ τὸ παγιώτερον καὶ τὸ μονιμώτερον στοιχεῖον συνοχῆς τῶν εὐρωπαίων.

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ῥωμαῖοι εἶχον θέσει τὰς βάσεις του, ἀλλ' ἡ συμβολὴ τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν τοῦ βορρᾶ καὶ τῆς δύσεως εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ θαυμαστοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ οἰκοδομήματος ὑπῆρξε πράγματι τόσον ἀξιόλογος καὶ ἐκείνη, ὥστε ἔχει τοῦτο μείνει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «δυτικὸς» ἢ «εὐρωπαϊκὸς» πολιτισμὸς. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν πῶσιν βαρῦτητα ἔδωσαν κατὰ τὰς διαφόρους συνόδους τῶν διεθνῶν διασκέψεων καὶ οἱ πρωτεργάται τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰδέας ἀπὸ τοῦ 1948 καὶ ἐντεύθεν εἰς τὰ στοιχεῖα ἐνόητος τῶν εὐρωπαίων ἐπὶ τοῦ μορφωτικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου.

Τὸ πρόβλημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνόητος ἀντεμετωπίσθη ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὰς τρεῖς ὄψεις του : τὴν πολιτικὴν, τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν. Εἰς τὴν διεθνῆ διάσκεψιν τῆς Χάγης τῶν ἀρχῶν Μαΐου 1948 συνεστάθησαν τρεῖς ἀντίστοιχοι ἐπιτροπαὶ μελέτης διὰ τὴν κατάρτισιν χωριστῶν σχεδίων καταστατικῶν διατάξεων, τόσων διὰ τὴν πολιτικὴν κοινότητα, ὅσων καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν κοινοπραξίαν καὶ τέλος διὰ τὸν τομέα τὸν μορφωτικὸν καὶ τὸν πνευματικόν. Ἀκόμη δὲ περισσότερον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἡ μὲν πολιτικὴ ὀργάνωσις οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐσιαστικὴν ἐξουσίαν ἔχει ἀποκτήσει, διότι τὰ δύο κυριώτερα ὄργανα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου, ἡ συμβουλευτικὴ Συνέλευσις καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐξ Ὑπουργῶν, ἔχουν — ὡς εἶναι γνωστὸν — ἀπλᾶς ἀρμοδιότητος γνωμοδοτικῶν ψηφισμάτων καὶ ὑποδείξεων καὶ συστάσεων μόνον. Ἡ δ' οἰκονομικὴ ὀργάνωσις εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸν Ὄργανισμὸν οἰκονομικῆς συνεργασίας καὶ μὲ τὴν θρυλουμένην κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας Εὐρωπαϊκὴν Ζώνην Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν. Ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας εἰς τὸν τομέα τὸν μορφωτικὸν καὶ τὸν πολιτιστικὸν ἡ ἰδέα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνόητος ἔχει προχωρήσει εἰς οὐσιαστικὰ ἐπιτεύγματα.

Καὶ δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὴν σύστασιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κέντρου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Γενεύην καὶ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κολλεγίου εἰς τὴν Bruges. Γενικώτερον ὁ πνευματικὸς τομεὺς εἶναι ἡ μόνη σφαῖρα συζητήσεων, ἐφ' ἧς συνέπεσαν πάντοτε αἱ ἀπόψεις τῆς τε Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς ἐξ Ὑπουργῶν Ἐπιτροπῆς, μολοντί τάσις τῆς τελευταίας εἶναι, ὡς ἡ πεῖρα ἔχει καταδείξει, νὰ περιορίζηται ἐκάστοτε εἰς τὸ ἐφικτόν, ἐνῶ ἡ Συμβουλευτικὴ Συνέλευσις, ὀλιγώτερον συντηρητικὴ, διακρίνεται συνήθως διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν βλέψεων τῆς καὶ προχωρεῖ πολὺ πέραν τῶν ὧν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν κυβερνήσεων θὰ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ δεχθοῦν.

Κοινὸν πάντως σκοπὸν ἀπετέλεσεν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου ἡ ἐπιτεύξις στενωτέρων δεσμῶν διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν τελεσφόρον προστασίαν τῆς μακραίωνος εὐρωπαϊκῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας καὶ διὰ τὴν τελειότεραν ἀνάπτυξιν τῆς. Ἰδίᾳ δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν ἀμφοτέρων τῶν κυρίων

ὀργάνων τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης — τῆς τε Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ Ὑπουργῶν — ἡ βασιμότης τῆς διαπιστώσεως ὅτι ὅσον περισσότερο ἐνισχύεται ἡ μορφωτικὴ καὶ πολιτιστικὴ συνεργασία μεταξύ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, τόσο περισσότερο ἔδαφος κερδίζουν ἡ κοινὴ εὐρωπαϊκὴ συνείδησις καὶ ἡ πανευρωπαϊκὴ ἰδέα, δυναμένης οὕτω τῆς πολιτιστικῆς κοινότητος νὰ ἐπεκταθῆ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν πεδίου. Συγχρόνως δ' ἡ πρᾶξις κατέδειξεν ὅτι εἰς τὸν μορφωτικὸν τομέα αἱ ἀντιθέσεις ἀντιλήψεων μεταξύ τῶν ἐκπροσώπων τῶν χωρῶν-μελῶν εἶναι μικρότεροι. Τὸ πεδίου ἐδῶ εἶναι τὸ σχετικῶς περισσότερο ἐλεύθερον καὶ εἰς αὐτὸ συναντῶνται αἱ ὀλιγότεροι ἀντιδράσεις. "Ὅλοι ἐπιθυμοῦν νὰ γίνῃ πᾶν τὸ ἐνδεικνυόμενον διὰ τὴν παραφυλακὴν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς κοινῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας, τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, τῆς δυτικῆς παιδείας, τῆς ἀποτελούσης τὸ καύχημα τοῦ συγχρόνου εὐρωπαίου, τὸ ἐγκαλλώπισμα τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γηραιᾶς καὶ ἐνδόξου ἡπείρου μας, ἣτις ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἀκόμη ἡ πνευματικὴ μητρόπολις ὅλης τῆς οἰκουμένης. Καὶ ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι τὸ Εὐρωπαϊκὸν Συμβούλιον εἶναι ὁ μόνος κατάλληλος ἐπὶ τοῦ παρόντος θεσμὸς πρὸς ἀνάληψιν τῆς εὐθύνης τῆς διατηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἱερᾶς ταύτης παρακαταθήκης.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν Στρασβούργῳ συνόδου (1950) ἐπιτροπῆς εἰδικῶν ἐπὶ τῶν μορφωτικῶν ζητημάτων καὶ ἐπὶ τῶν θεμάτων εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ — ἐπιτροπῆς ἀποτελεσθείσης ἐξ ἀνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν ἀνηκόντων ἰδίᾳ εἰς τοὺς σχετικούς μὲ τὴν παιδείαν διοικητικούς κλάδους καὶ προερχομένων ἐκ πλείστων χωρῶν τῆς Εὐρώπης — παρῆλθον ἱκανὰ ἔτη μέχρις ὅτου συσταθῶσι παγιώτεροι θεσμοί. Τῷ 1953 ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν σύμφωνον μεταξύ Οὐνέσκο καὶ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου, ἀποσκοποῦν εἰς τὴν οὐσιαστικὴν συνεργασίαν τῶν δύο τούτων ὀργανισμῶν. Ἡ συμφωνία προβλέπει τακτικὰς συνεννοήσεις ἐπὶ θεμάτων κοινῶς ἐνδιαφέροντος καὶ ἀνταλλαγὴν πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν ἐκτελουμένων σχεδίων. Καθίσταται ὡσαύτως δυνατὴ ἡ τεχνικὴ βοήθεια τῆς Οὐνέσκο πρὸς τὸ Εὐρωπαϊκὸν Συμβούλιον ἐν τῇ προπαρασκευῇ ὀρισμένων αὐτοῦ μελετῶν μορφωτικοῦ περιεχομένου.

Ἰδίᾳ ὁμως τῷ 1955 ἡ ἐπαφὴ μεταξύ τῶν δύο κυρίων ὀργάνων τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ἐπὶ ζητημάτων εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐξησφαλίσθη πλήρως διὰ τῆς ἰδρύσεως μονίμου μικτῆς ἐπιτροπῆς περιλαμβανοῦσης ἐκπροσώπους ἐξ ἑκατέρου τῶν ρηθέντων συλλογικῶν ὀργάνων καὶ ἀποσκοπούσης εἰς τὸν συντονισμόν καὶ εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀμέσου ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων μεταξύ κοινοβουλευτικῶν ἀφ' ἑνὸς στελεχῶν τῶν ἐπὶ μέρους εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ κυβερνητικῶν ἀφ' ἑτέρου παραγόντων τῶν χωρῶν τούτων ἐπὶ θεμάτων μορφωτικῶν καὶ ἀναλόγων πρὸς ταῦτα. Τὰ δικαιώματα τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἐκτείνονται βεβαίως πέραν τῆς ἀπλῆς ἀρμοδιότητος συ-

στάσεων πρὸς τὰ δύο συλλογικὰ ὄργανα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου. Παρὰ ταῦτα, εἶναι αὕτη εἰς θέσιν νὰ ἐναρμονίζη τὰς πρωτοβουλίας καὶ νὰ παρέχη εἰς τὰς ἐκφερομένας προτάσεις συντονισμένην μορφήν, ἀρτίαν ὀργάνωσιν καὶ καλὴν διάταξιν τῆς ὕλης, πράγματα τὰ ὅποια προηγουμένως ἦτο δυσχερέστερον νὰ ἐπιτευχθοῦν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἢ ἐπὶ τῶν μορφωτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν θεμάτων ἐπιτροπὴ τῆς Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως, ἐμπνεομένη ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιθυμίας τῆς συνενώσεως καὶ τοῦ συντονισμοῦ τῶν ὑπὲρ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δυτικῆς παιδείας προσπαθειῶν, συνεχρότησεν εἰδικὴν σὺν-οδὸν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νορβηγικοῦ ἐκπροσώπου Ingebretsen (Ἀπρίλιος 1955), συγκεντρώσασα, ὁμοῦ μὲ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ διακεκριμένας πνευματικὰς προσωπικότητας ἐκ τῶν μεγάλων ἰδίᾳ διεθνῶν ἰδρυμάτων (τῆς Οὐνέσκο, τοῦ ἐν Γενεύῃ Εὐρωπαϊκοῦ Κέντρου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ κλπ.). Δι' αὐτῆς ἀπεσκοπήθη κοινὴ δρᾶσις ἐπὶ μορφωτικῶν θεμάτων εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μέσῳ τοῦ ἐνδεδειγμένου συντονισμοῦ τῶν προγραμμάτων ἐνεργείας τῶν ἐπὶ μέρους διακυβερνητικῶν ὀργανισμῶν.

Θεσμοὶ παλαιότεροι εἶναι, ὡς εἴρηται, τὸ ἐν Γενεύῃ Εὐρωπαϊκὸν μορφωτικὸν Κέντρον καὶ τὸ ἐν Βρυγῆς πανευρωπαϊκὸν Κολλέγιον, προελθόντες ἀμφοτέρω ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κίνησιν.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Εὐρώπης, εἰς τὸν τομέα τῆς δράσεώς του τὸν σχετικὸν μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν, φαίνεται ρίπτων τὸ βᾶρος τῶν προσπαθειῶν του καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τελευταίας ὀκταετίας (1949 ἐπ.) εἰς τρία ἰδίᾳ ζωτικὰ σημεῖα : εἰς τὸν καθορισμὸν ἐπιτυχοῦς, κατὰ τὸ δυνατόν, προγράμματος ἐνεργείας εἰς τὰ διάφορα πεδία τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς τὸν συντονισμὸν πάσης μορφωτικῆς προσπάθειας καὶ συναφοῦς δράσεως ἐντὸς τῶν γενικῶν πλαισίων τῆς ἀρμοδιότητός του καὶ τέλος εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τῆς πολιτιστικῆς καὶ πνευματικῆς κληρονομίας τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινότητος.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ὡς ἔνω σημείων ὁ κληρὸς τῆς πρωτοβουλίας ἔλαχεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ἰπουργῶν. Ἐξ ὀνόματός της ὁ βέλγος πρόεδρος αὐτῆς van Zeeland ἀνεκοίνωσεν (1954) εἰς τὴν Συμβουλευτικὴν Συνέλευσιν τὴν πρόθεσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων νὰ διατυπώσουν ἄρτίαν κατὰ τὸ δυνατόν πρόγραμμα ἐνεργείας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ζητημάτων τῆς Εὐρώπης. Πεντήκοντα συναφεῖς προτάσεις εἰδικαί, διατυπωθεῖσαι ἀρχικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐμπειρογνομόνων ἐπὶ τῶν μορφωτικῶν θεμάτων, ἀπήρτισαν τὸ πρόγραμμα τοῦτο, ὑπερψηφισθὲν παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἰπουργῶν (Μάϊος 1954), ὡσαύτως δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως (Ἰούλιος 1955), ἥτις μάλιστα, ὑπερθεματίζουσα, ἐγνωμοδότησεν ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ προγράμματος πολιτιστικῆς δράσεως, ἐκφράσασα τὴν εὐχὴν (γνωμοδ. ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου 1955) νὰ διαμορφωθῇ

ἐνιαία ἀνά τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μορφωτικὴ πολιτικὴ σαφῶς καθωρισμένη. Δὲν ἐθεώρησε δηλαδὴ ἡ Συνέλευσις ἐπαρκῆ τὴν ἔγκρισιν καὶ τὴν χωριστὴν πραγματοποιήσιν μεμονωμένων προτάσεων ἢ σχεδίων.

Ἐξ ἴσου ἀποδοτικὴ εἶχε καταδειχθῆ ἡ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1953 συνελθοῦσα ἐν Ρώμῃ Στρογγύλη Τράπεζα τῆς Εὐρώπης. Ὁργανώθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου καὶ ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως, μὲ τὴν ἀρχικὴν πρόθεσιν νὰ καθορισθῆ ἐν αὐτῇ ἐντελέστερον ἢ σφαῖρα πολιτιστικῆς δράσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ (καὶ μελετηθῆ τὸ πνευματικὸν καὶ μορφωτικὸν καὶ πολιτιστικὸν πρόβλημα τῆς Εὐρώπης θεωρουμένης ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐνότητι καὶ νὰ ἐξετασθῶν αἱ μέθοδοι αἱ κατάλληλοι πρὸς διάδοσιν τῆς ἰδέας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος ἀνά τὴν Εὐρώπην καὶ καθ' ὅλον τὸν κόσμον). Ἐξ ἐπιφανεῖς εὐρωπαϊοὶ διανοηταὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ κ.κ. de Gasperi, Schuman, van Kleffens καὶ οἱ καθηγηταὶ Toynbee, Løfstedt καὶ Kogon ἀπετέλεσαν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. de Rougemont (τοῦ Εὐρωπ. Κέντρον πνευμ. πολιτισμοῦ) τὸ κέντρον τῆς Στρογγύλης Τραπέζης, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον καὶ ἕτεροι δεκαπέντε δημοσιολόγοι, ἀνά εἷς ἐξ ἑκάστης χώρας—μέλους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου. Ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει σκοπὸς τῆς Στρογγύλης Τραπέζης ἦτο νὰ εὑρεθῶν, εἰ δυνατόν, τρόποι, ὥστε νὰ μετουσιωθῶν εἰς θεσμοὺς πολιτικούς ἢ συνειδήσεις τῆς κοινῆς ἱστορικῆς μοίρας τῶν εὐρωπαίων, ἡ βεβαιότης περὶ τῆς κοινῆς ἱστορικῆς αὐτῶν πορείας καὶ ἐν γένει ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ αὐτῶν ἐνότης.

Ἄμα τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τῆς Στρογγύλης Τραπέζης διευτυπώθησαν τὰ πορίσματα τῆς ἐβδομαδιαίας συνόδου τῆς. «Οἱ εὐρωπαῖοι ἔχουν χρέος νὰ συνειδητοποιήσουν τὰς ἀρχικὰς αἰτίας τῶν δοκιμασιῶν τὰς ὁποίας σήμερον διέρχονται» ἀνεφέρετο εἰς αὐτά. «Ἐχουν χρέος νὰ τὰς συνειδητοποιήσουν, ἀκριβῶς διὰ νὰ καταστοῦν ἱκανοὶ νὰ ἀντεπεξέλθουν κατ' αὐτῶν καὶ νὰ τὰς ὑπερνικήσουν». «Ἡ Εὐρώπη ἀποτελεῖ ἱστορικὴν ἐνότητα, τῆς ὁποίας ἡ μοῖρα μετεβλήθη εἰς βραχὺν χρόνον. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἀπέληξεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ κόσμου, διαποτισθέντος κατόπιν σὺν τῷ χρόνῳ ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς δυτικῆς παιδείας καὶ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῶν εὐρωπαίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν κόσμου νέου, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ εὐρωπαῖοι διανοηταὶ καὶ τεχνικοὶ ἐνεφύσησαν ἰδίαν πνοήν. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος τὰ πρωτεῖα τῶν κυριωτέρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν παρ' οὐδενὸς λαοῦ κειμένου ἔξω τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου ἦτο δυνατόν νὰ διαμφισβητηθῶν.

» Εὐθὺς ὡς μακροχρόνιος ἀδελφοκτόνος πόλεμος—ἀληθὴς νέος τριακονταετής πόλεμος—διέρρηξε τὴν κοινότητα τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, αἱ ἐξωευρωπαϊκαὶ χῶραι ἀπέκτησαν προέχουσαν θέσιν.

» Μεσοῦντος τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀποτελεῖ ἤδη ἀπλήν

προφυλακὴν εἰς τὸ ἄκρον ἠπειροῦ μὴ φιλικῆς, προφυλακὴν προστατευομένην ὑπὸ μεγάλης ὑπερατλαντικῆς δυνάμεως.

» Ἡ σύγχρονος Εὐρώπη ἠνουνυχίθη οὕτω πολιτικῶς. Συγχρόνως ὅμως ἔχει καὶ πνευματικῶς κατακερματισθῆ. Ἡ αὐξοῦσα χειραφέτησις τῆς σκέψεως, ἀποτελέσασα ἐπὶ μακρὸν παράγοντα μορφώσεως καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου, ἔχει ἀπὸ τινων αἰώνων προκαλέσει σχίσμα μεταξὺ πίστεως καὶ λόγου ἀρχικῶς, εἴτα δὲ καὶ μεταξὺ πνεύματος καὶ δράσεως. Οὕτω ὁ ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊῶν δημιουργηθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτῶν νέος κόσμος, δὲν ἔτυχε πνευματικοῦ ἐξ Εὐρώπης μηνύματος, διότι ἡ ἡπειρὸς μας εὐρέθη ἀπεστερημένη τῆς ἰδίας αὐτῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγίστης πολιτικῆς καὶ τεχνικοοικονομικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς.

» Ἡ ἀπουσία τιαύτης πνευματικῆς ἐπιδράσεως ἱκανῆς νὰ παράσχη νόημα εἰς τὴν προσωπικὴν ὑπαρξίν καὶ ἡ ραγδαία τεχνολογικὴ πρόοδος ἀπειργάσαντο ἀληθῆ ἐγκωκεντρικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἰδιωτικῆς, τῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῶν ἐπὶ μέρος ἀτόμων.

» Ἡ ὑπερβολικὴ ἐξειδίκευσις τῶν ἐπιδόσεων ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ ἐπέφερον ἀφόρητον ἐπιγράτησιν τοῦ πνεύματος ἀναλύσεως ἔναντι πάσης συνθετικῆς προσπάθειας, ὡσπύτως δ' ἀτροφίαν τῆς δημιουργικῆς ἱκανότητος τοῦ ἀτόμου καὶ πτωσίν τῆς στάθμης τῶν γενικῶν γνώσεων, τῆς καθ' ὅλου περὶ τοῦ κόσμου ἐποπτείας. Οἱ ἄνθρωποι καθίστανται ὅλον ἐν ὀλιγώτερον ἱκανοὶ νὰ διορῶσι, νὰ προβλέπωσι καὶ συνεπῶς νὰ προλαμβάνωσι τὸν κοινωνικὸν ἀντίκτυπον τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν ἐν τῇ βιομηχανίᾳ ἐφαρμογῶν αὐτῶν.

» Οὕτω τὸ ἄτομον δὲν κυριαρχεῖ πλέον ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐν τῷ ὅποιῳ ζῆ, οὐδὲ καθοδηγεῖται ὑπὸ ἰδανικῶν καὶ ὑπὸ αἰωνίων ἠθικῶν ἀξιών ἐν τῇ στάσει του ἔναντι τῆς ζωῆς. Ἀμφιβάλλει, παραπαίει καὶ εὐχερῶς καθίσταται λεία ὀλοκληρωτικῶν ἰδεολογιῶν ἢ ὕλιστικῆς ὕψης ψευδοθηρησκειῶν, αἵτινες ἀπογομνοῦν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος.

» Ἐπὶ τῷ τέλει πληρώσεως τοῦ κενοῦ πνεύματος καὶ ψυχῆς τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἀναγκαιοὶ ἢ ἀποκατάστασις ἀδιαλείπτου στιχομυθίας μεταξὺ πίστεως καὶ ὀρθολογισμοῦ, διότι, ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, οὐδέτερον τῶν στοιχείων τούτων θὰ κατῶρθου μόνον αὐτὸ νὰ βελτιώσῃ τὴν βαθέως διηρημένην σύγχρονον κοινωνίαν, τὴν παρακωλύουσαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου.

» ... Ἀφοῦ ἀπώλεσε τὴν οικονομικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν, ἡ Εὐρώπη βαρεῖται ἤδη διὰ τῆς εὐθύνης νὰ ἀναπτύξῃ ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ μορφήν νέας κοινωνικῆς ζωῆς, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας ἤθελε συνενωθῆ ἢ πίστις μετ' τὴν ἀνοχὴν. Τιαύτη τις μορφή κοινωνικοῦ βίου δὲν θὰ ἦτο, ὡς εἰκός, κλειστή. Ἡ Εὐρώπη ἀνῆκει εἰς εὐρυτέραν οἰκογένειαν ἐλευθέρων ἐθνῶν καὶ

ὀφείλει νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἀπιστολὴν αὐτῆς ὡς παράγοντος ἐνότητος ἐν τῷ κόσμῳ.

» . . . Ὁ ἀναγεννώμενος κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀντίληψιν κοινωνικὸς βίαις δέον ὡς ἔρεισμα αὐτοῦ νὰ ἔχῃ δίκτυον σχέσεων μεταξύ ἐλευθέρων προσώπων, οὐχὶ δὲ νὰ ἐμφανίζῃ τὴν μορφήν ἐκτεταμένου συγκροτήματος ἀτόμων, ἅτινα νὰ κύπτωσι τὸν αὐχένα ὑπὸ τὴν παντοδυναμίαν τῆς πολιτείας.

» . . . Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καταρτίσεως καὶ διαμορφώσεως κώδικος ἠθικῶν ἀξιῶν ἐνηρμονισμένου πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον, οἱ εὐρωπαϊοὶ ὀφείλου ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ κινδύνου νὰ εὐθυγραμμίσωσι καὶ νὰ καταστήσωσι κοινά: τὴν πίστιν των, τὰ ἰδεώδη των καὶ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς των. Ἴνα καταστῆ γόνιμος ἡ κοινὴ αὕτη ἠθικὴ κληρονομία, δέον νὰ τεθῆ εἰς τὴν διάθεσιν ὅλων.

» . . . Τοιαύτη τις διάδοσις ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ πνεύματος ἀγωγῆς τοῦ πολίτου καὶ συστήματος ἐν γένει αἰωνίων ἀποδεκτῶν ὑπὸ τε τῶν πιστῶν καὶ τῶν ὀρθολογιστῶν, ὑπὸ τε τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἀλλοδόξων, θέλει διευκολύνθῃ ἐκ τῆς παραδοχῆς καὶ τῆς ἐγκαθιδρύσεως θεσμῶν ἰδιαζόντως εὐρωπαϊκῶν. Καὶ ἀντιστρόφως, θέλει αὕτη ἐνισχύσει τὴν προσήλωσιν τῶν εὐρωπαϊῶν εἰς τοὺς νέους τούτους θεσμούς, τῶν ὁποίων εἶναι τόσον αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη εἰς τε τὸν οἰκονομικὸν καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα.

» . . . Ἡ οἰκονομικὴ ἐνότης, ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, θέτει ἐπὶ τάπητος ὑπὸ νέαν μορφήν τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας. Ἡ παραδεδεγμένη ἔννοια τῆς ἀπεριορίστου πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν ἐθνικῶν κρατῶν διεμορφώθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ἰσχύος τῶν εὐρωπαϊῶν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον αἱ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς φύσεως ἀποφάσεις αἵτινες δεσμεύουσι τὴν Εὐρώπην, εἶναι δὲ κατὰ μέγα μέρος ἀποφασιστικαὶ διὰ τὸ μέλλον τῆς ἡπείρου μας, δὲν ἀπόκεινται πλέον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς χεῖρας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἐχουσι ταῦτα διατηρήσει ἐπίφασίν τινα τῆς προτέρας κυριαρχίας των, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ἀπώλεσαν σημαντικὸν ταύτης μέρος.

» . . . Ἡ ἀποστολὴ τῆς Εὐρώπης δὲν λήγει μὲ τὴν ὑπεροχὴν της ἐν τῇ παγκοσμίᾳ πολιτικῇ. Σήμερον εἶναι αὕτη πνευματικῆς μᾶλλον ὕψης. Εἰς τοὺς εὐρωπαίους ἀπόκειται νὰ παράσχουν νόημα καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν σύγχρονον ζωὴν καὶ νὰ ἀνακαταλάβουν οὕτω τὴν ὑπερέχουσαν ἠθικὴν των ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν. Ἴνα ὅμως τοῦτο καταστῆ δυνατόν, ὑλικὴ τις αὐτάρκεια καὶ ἀνεξαρτησία αὐτῶν εἶναι ἀπαραίτητος.

» Ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἀποστολῆς των, οἱ εὐρωπαῖοι ὀφείλου νὰ μεταβάλλουν νοοτροπίαν καὶ νὰ παύσουν νὰ ἀναπαύωνται ἐπὶ τῶν παλαιῶν δαφνῶν τοῦ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ οἰκουμένη κύρους των. Ὅφείλου νὰ καταπολεμήσου τὴν στενὴν περὶ ἐθνικῆς ἰδέας ἀντίληψιν, ἣτις παραλύει τὸν πολιτικὸν βίον τῆς ἡπείρου, ἐπίσης δὲ καὶ τὴν ἀμβλυωποῦσαν

προστατευτικὴν δημοσιονομικὴν πολιτικὴν των, ἥτις ἀπειλεῖ νὰ ἀγάγῃ εἰς χρεωκοπίαν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν. Ὁφείλουν τέλος νὰ καταπολεμήσουν τὸ στεῖρον πνεῦμα ἀπομονωτισμοῦ, ὅπερ ζῆμιοι τὸν πνευματικὸν αὐτῶν πολιτισμόν. Ἡ Εὐρώπη δὲν πρόκειται νὰ σβεσθῇ, εἰμὴ ἂν οἱ λαοὶ αὐτῆς, ἀδρανοῦντες, ἤθελον ἐπιφέρει αὐτοὶ οὗτοι τὴν τελικὴν πτώσιν της».

Μόλις τῷ 1956 ἡ ἐξ Ἑπουργῶν Ἐπιτροπὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης συνεκρότησεν ἐπιτροπὴν μελέτης τῶν πεπραγμένων καὶ τῶν ἀμέσως ἀνωτέρω ἀναφερομένων πορισμάτων τῆς ὡς εἴρηται ἐβδομαδιαίας ἐν Ρώμῃ συνόδου τοῦ 1953. Συνελθούσα ἐν Στρασβούργῳ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1956, ἡ οὕτω ὑψίμως ἔστω συσταθεῖσα ἐπιτροπὴ μελέτης—ὑπὸ τὴν προεδρίαν πάλιν τοῦ κ. de Rougemont—ἠσχολήθη μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν παιδείαν καὶ μὲ τὸν πνευματικὸν πολιτισμόν τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ συνόλῳ του, ἰδίᾳ δ' εἰς τοὺς τομεῖς τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς, τῆς μουσικῆς δημιουργίας, τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, τῆς ἱστοριογραφίας, τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, τῶν ἐπιτευγμάτων εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας. Συνέχιζε δὲ καὶ μέχρι τέλους τοῦ 1957 τὰς ἐργασίας της ἡ ρηθεῖσα ἐπιτροπὴ μελέτης καὶ πρόκειται νὰ ἐκδώσῃ καὶ βιβλὸν περιέχουσαν τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν της ὑπὸ τὸν τίτλον («Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ εὐρωπαῖοι»).

Περὶ σφόδρον γόνιμοι εἰς ἀποτελέσματα οὐσιαστικὰ ὑπῆρξαν ἄλλαι τινὲς προσπάθειαι τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, σχετικαὶ μὲ τὸ δικαίωμα τῶν εὐρωπαϊκῶν νεολαίων διὰ γνῶσιν καὶ δι' ἐκπαίδευσιν. Συναφεῖς διατάξεις περιελήφθησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν σύμβασιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν τὸ Εὐρωπαϊκὸν Συμβούλιον υἱοθέτησε. Δοθέντος δ' ὅτι τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι παλαιόν, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἐθνικὰ συντάγματα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν σχετικαὶ διατάξεις, διατετυπωμένοι εἰς τὰ περὶ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων κεφάλαια τοῦ καταστατικοῦ χάρτου ἐκάστης εὐρωπαϊκῆς χώρας.

Περαιτέρω ὑπεγράφησαν εἰς τὸ Παρίσι ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν χωρῶν—μελῶν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου, κατὰ μὲν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1953 ἡ περὶ ἰσοτιμίας τῶν ἀπολυτηρίων μέσης παιδείας εὐρωπαϊκὴ σύμβασις, διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀνωτάτας Σχολὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, κατὰ δὲ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1954 ἡ εὐρωπαϊκὴ σύμβασις πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐκάστη χώρα—μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐνθαρρύνῃ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς ἐπικρατεῖᾳ τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἄλλων χωρῶν—μελῶν, νὰ διευκολύνῃ ἀμοιβαίως τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν πνευματικῶν προσωπικοτήτων μεταξὺ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ λάβῃ νομοθετικὰ καὶ διοικητικὰ μέτρα διὰ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐμφανιζόντων εὐρωπαϊκὴν πολιτιστικὴν ἀξίαν ἀντικειμένων

και διὰ τὴν παραφυλακὴν τούτων ὡς στοιχείων τῆ κοινοῦς πολιτιστικῆς κληρονομίας τῆς Εὐρώπης.

Εἰδικώτερον ὁ τρόπος τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων ἀσκεῖ μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν διάπλασιν τῶν γενεῶν τοῦ ἐγγύς μέλλοντος. Ἄν λάβῃ δ' οὗτος ὀρθὴν κατεύθυνσιν, δύναται νὰ εἶναι λίαν συντελεστικός τῆς ἀναγεννήσεως ἑνὸς πανευρωπαϊκοῦ αἰσθήματος καὶ πνεύματος γενικώτερον, συντελεστικός τῆς διαμορφώσεως μιᾶς κοινοῦς εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως, εἰς δημοκρατικὰ αὐτὴν τὴν φορὰν πλαίσια ἰσότητος καὶ οἰκαιοθελοῦς προσχωρήσεως καὶ ἀγαστῆς συνεργασίας, ὅχι δ' ὑπὸ μορφήν ἐπιβολῆς ἑνὸς μόνου ἐθνικοῦ δυναμισμού καθ' ὅλην τὴν ἡπειρον, ὡς εἶχε γίνεαι κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῆς *rex romana* ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἢ ὡς εἶχον παρατόλμως συλλάβει ὁ Βοναπάρτης ἢ οἱ γερμανοὶ ἐθνικοσοσιαλισταὶ προσφάτως. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς τοιούτου πνεύματος πανευρωπαϊκῆς ἀλληλεγγύης, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι ἡ διευκόλυνσις τῆς κυκλοφορίας τῶν εὐρωπαϊῶν διανοουμένων καὶ πνευματικῶν ἐν γένει ἀνθρώπων εἰς τὰς χώρας-μέλη τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου καὶ ἡ ὑπὸ τινα ἔννοιαν διεθνοποίησις τῶν σπουδῶν τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, ἡ διάνοιξις δηλαδὴ τῶν πυλῶν τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτάτων Σχολῶν εἰς τοὺς ἐξ οἰασδῆποτε εὐρωπαϊκῆς χώρας προερχομένους ἀποφοίτους τῆς μέσης παιδείας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ σύμβασις τῶν Παρισίων τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1953 καθιεροῦ τὴν ἰσοτιμίαν τῶν ἀπολυτηρίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὴν ἐπίστεψιν τῆς συναφοῦς προσπαθείας τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης θέλει πιθανῶς ἀποτελέσει εἰς τὸ ἐγγύς, ἂς ἐλπίσωμεν, μέλλον ἡ συμβατικὴ παραδοχὴ τῆς ἰσοτιμίας τῶν πανεπιστημιακῶν πτυχίων καθ' ἅπασαν τὴν ἡπειρον.

Ἡ πανευρωπαϊκὴ κίνησις διὰ τὴν πολιτιστικὴν καὶ τὴν μορφωτικὴν προσέγγισιν μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐκτείνεται καὶ εἰς ἄλλους συναφεῖς τομεῖς : Περιλαμβάνει ἀνταλλαγὴν σπουδαστῶν ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπίσης ἀνταλλαγὴν καθηγητῶν μεταξὺ τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτάτων Σχολῶν τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην κατεύθυνσιν συνεκλήθη καὶ διάσκεψις τῶν πρυτάνεων τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων ἐν Cambridge κατ' Ἰούλιον τοῦ 1955. Ἰδίᾳ ὅμως ἡ πανευρωπαϊκὴ αὕτη κίνησις περιλαμβάνει πρόγραμμα ἀναθεωρήσεως τῶν ἐγχειριδίων ἱστορίας, τῶν ἐν χρῆσει εἰς τὰ ἰδρύματα μέσης παιδείας τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, οὕτως ὥστε ἡ σπουδάζουσα νεολαία ἐκάστης χώρας νὰ διδάσκεται νὰ ἐκτιμᾷ τὰς πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν τάσεις καὶ προσπαθείας τῶν λαῶν τῶν ὑπολοίπων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ὡς στοιχεῖον μιᾶς συλλογικῆς ὁμορρόπου προσπαθείας τῶν ἐπὶ μέρος εὐρωπαϊκῶν χωρῶν διὰ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς τῶν λαῶν τῆς ἡπείρου μας, τόσον ὑπὸ ἔποψιν εὐμαρείας καὶ ἀνέσεων βίου, ὅσον καὶ ὑπὸ ἔποψιν θεσμῶν καὶ ὀργανώσεων πολιτισμένης κοι-

νωνικῆς ζωῆς—ιδρύματα κοινωφελῆ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, θεσμοὶ κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, πρόνοια ὑπὲρ τῶν γερόντων καὶ τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν κλπ.—καὶ τέλος ὑπὸ ἔποψιν πολιτισμοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ—καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ποίησις, μουσικὴ, φιλοσοφικὴ διανόησις, λογοτεχνία κλπ.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἤδη τοῦ 1952, ἡ Ἐπιτροπὴ Ὑπουργῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης εἶχε προβῆ εἰς συστάσεις πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν χωρῶν-μελῶν «να ἐπιστήσουν τὴν προσοχὴν των εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ιστοριογραφικῶν καὶ γεωγραφικῶν ἐγχειριδίων», εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀπαλειφθοῦν ἐκ τῶν σχολικῶν βιβλίων ἱστορίας χωρῶν τινων αἱ ἠθελημένα ἐνίοτε ἐλλείψεις ἀντικειμενικότητος, τὰ σφάλματα, οἱ ἄστοχοι προσβλητικοὶ χαρακτηρισμοὶ ὁμόρων πληθυσμῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἄστοχα παρεμβλήματα, ὑφειλόμενα εἰς προκαταλήψεις καὶ δυνάμενα νὰ ἀναζωπυρῆσουν παλαιὰς ἐθνικὰς καὶ φυλετικὰς ἀντιθέσεις καὶ νὰ ἐξάψουν τὴν ἀντιπάθειαν μεταξὺ τῶν νεολαιῶν τῶν χωρῶν-μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Οἱ λαοὶ εἶναι καιρὸς νὰ κατανοήσουν καλλίτερον ὁ εἰς τὸν ἄλλον καὶ νὰ ἀλληλοεκτιμηθοῦν περισσότερον.

Πανερωπαϊκοὶ κύκλοι μαθημάτων ἱστορίας καὶ συγχρόνως διασκέψεις τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ιστοριογραφικῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων συνῆλθον πέντε ἐν ὅλῳ μέχρι τοῦδε. Πρῶτῃ ἤτο ἡ ἐν Calw τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ σύνοδος, συγκληθεῖσα τῷ 1953, συστήσασα—μεταξὺ ἄλλων πορισμάτων τῆς—καὶ τὴν σύμπηξιν εὐρωπαϊκῆς ὁμοσπονδίας τῶν κατὰ χώρας ἐνώσεων τῶν καθηγητῶν τῆς ἱστορίας. Δευτέρῃ ἡ ἐν Oslo τῷ 1954, ἀσχοληθεῖσα εἰδικώτερον μὲ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν φεουδαρχικὴν Εὐρώπην. Τρίτῃ ἡ τοῦ 1955 ἐν Ρώμῃ, ἐνθα συνῆλθον εἴκοσι τρεῖς ἱστορικοὶ ἐκ τῶν χωρῶν-μελῶν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου, ἐντοπίσασα τὴν ἔρευνάν τῆς εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης τοῦ 16ου αἰῶνος. Τετάρτῃ ἡ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1956 συγκληθεῖσα ἐν Royaumont ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν φιλοξενίαν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ πέμπτῃ ἡ δεκαήμερος ἐν Σεβενίνγκεν παρὰ τὴν Χάγην κατὰ Σεπτέμβριον 1957 διάσκεψις, ὁργανωθεῖσα ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου—καὶ φιλοξενηθεῖσα ὑπὸ τῆς ὀλλανδικῆς κυβερνήσεως—μὲ συμμετοχὴν πενήτηντα περίπου καθηγητῶν τῆς ἱστορίας προερχομένων ἐκ τῶν χωρῶν-μελῶν, ἀσχοληθεῖσα δ' ἰδίᾳ μὲ τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 μέχρι τῆς γαλλογερμανικῆς συγκρούσεως τοῦ 1870.

Παραλλήλως τὸ Συμβούλιον τῆς Εὐρώπης κατατείνει εἰς τὴν τόνωσιν τῆς κοινῆς εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Εἰς τὴν Bruges τῷ 1952 οἱ ἐπιθεωρηταὶ μέσης παιδείας τῶν δέκα χωρῶν-μελῶν, συνελθόντες εἰς τὸ Εὐρωπαϊκὸν Κολλέγιον, συνέστησαν νὰ γίνεταί κάθε προσπάθεια ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πρὸς ἀνάπτυξιν εὐρωπαϊκῆς συνειδήσεως καὶ ἀγωγῆς εὐρωπαϊῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ Nancy τῷ 1953 προσπάθειαι ἐγένοντο

εις αὐτὰ ταῦτα τὰ ἰδρύματα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, προσπάθειαι καταλήξασαι ὅχι εἰς παιδαγωγικούς πειραματισμούς ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἀνάγκης νὰ καταστή ἡ δρᾶσις τῶν εὐρωπαϊκῶν ὀργανώσεων οἰκεία εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ εἰς τοὺς καθηγητάς. Εἰς τὸ Saarbrücken τῷ 1955 ἐμφανίζονται αἱ αὐταὶ τάσεις, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Συγκεντρώσεις φοιτητῶν καὶ σειραὶ μαθημάτων ὀργανωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Συμβουλίου καταλήγουν εἰς τὸ πόρισμα ὅτι εἶναι ἐπ'ἀνάγκης νὰ ἐμβαθύνουν οἱ σπουδασταὶ εἰς τὰ βασικὰ θέματα τῆς εὐρωπαϊκῆς συνεργασίας.

Τὸ ἐπόμενο ἐτος (1956) ἡ δευτέρα εἰδικὴ σύνοδος τῆς παρὰ τῷ Εὐρωπαϊκῷ Συμβουλίῳ ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν μορφωτικῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἀφιεροῦται εἰς τὸ θέμα τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων. Ἡ Συμβουλευτικὴ Συνέλευσις, ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς συστάσεώς της, εἶχεν ἐκδηλώσει ἰδιάζον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ θέματος τῆς ἀνωτάτης παιδείας ἐν Εὐρώπῃ. Αἱ ἐν τῇ εἰδικῇ ἐπιτροπῇ συζητήσεις ἔλαβον χώραν ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ. Κατέληξαν δ' αἱ τοιαῦται συζητήσεις εἰς πορίσματα ἐπιτρέποντα ἰδίᾳ νὰ γίνουν προσιωτέρα τὰ Πανεπιστήμια καὶ αἱ ἄλλαι ἀνώταται Σχολαὶ εἰς τοὺς εὐρωπαίους σπουδαστὰς καὶ εὐχερεστέρα ἡ ἀνταλλαγὴ φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν μεταξὺ τῶν Πανεπιστημίων τῶν ἐπὶ μέρους εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Ἄφ' ἑτέρου ἀπὸ τοῦ 1950 καὶ ἐφεξῆς κύκλος εὐρωπαϊκῶν σπουδῶν ὀργανοῦται κατ' ἔτος ἐν Στρασβούργῳ, μὲ μεγαλυτέραν ὁλονὴν ἐπιτυχίαν καὶ εὐρυτέραν σὺν τῷ χρόνῳ συμμετοχὴν. Οἱ παρακολουθοῦντες τὰς σπουδὰς ταύτας παρίστανται καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ Συμβουλευτικῇ Συνελεύσει συζητήσεις καὶ καθιστοῦν εἴτα ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς γνωμῶν μεταξὺ τῶν τὰ κυριώτερα θέματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων εἰς τὰ ἀντίστοιχα σεμινάρια κατευθύνεται ἀπὸ καθηγητὰς ἀνωτάτων Σχολῶν. Κατ' ἄλλας ἡμέρας συγκαλοῦνται ὁλομέλεια καὶ γενικεύονται αἱ συζητήσεις. Ἡ ἐπιμόρφωσις συμπληροῦται δι' ὁμιλιῶν, πολιτικῶν καὶ μορφωτικῶν ἀνακοινώσεων καὶ διὰ διαλέξεων, εἰς τὰς ὁποίας ὁμιλοῦν προσωπικότητες πανευρωπαϊκοῦ κύρους.

Αὐτὰ εἶναι τὰ κυριώτερα ἐπιτεύγματα τὰ ὁποῖα ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης—καὶ ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Κίνησιν γενικώτερον—κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων ἑκτῶ ἢ ἑννέα ἐτῶν, εἰς τὸ πεδίον τὸ μορφωτικόν, εἰς τὸν τομέα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει. Εἶναι δὲ ταῦτα πλουσιώτερα καὶ οὐσιαστικώτερα ἀπὸ ὅσα ἔχουν ἐπιτευχθῆ εἰς τοὺς σικιδεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος πολιτικούς θεσμούς καὶ εἰς τὰ συλλογικά των ὄργανα, μὲ τὰς γνωμοδοτικὰς μόνον ἀρμοδιότητας καὶ μὲ τὸ περιωρισμένον εἰς ὑποδείξεις καὶ εἰς συστάσεις ἔργον των. Ἐχουν ἐπίσης προχωρήσει ταῦτα περισσώτερον ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰς ἐνώσεις καὶ ἀπὸ τὰς κοινοπραξίας ἐν γένει τοῦ οἰκονομικοῦ τομέως. Αἱ τελευταῖαι—ἂν ἐξαιρέση τις τὴν καθ' ὑπερβολὴν στενὴν εἰς

ἀριθμὸν μελῶν Κοινοπραξίαν ἀνθρακος καὶ χάλυβος—εὐρίσκονται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀργανώσεως τῶν ἀκόμῃ.

Ὁ πολὺς κόσμος δὲν γνωρίζει ἐπαρκῶς τὴν πρόοδον αὐτὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς ιδέας εἰς τὸν τομέα τὸν μορφωτικόν, διότι εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ὁ ἡμερήσιος τύπος καὶ αἱ ραδιοφωνικαὶ ἐκπομπαὶ ἐνδιαφέρονται περισσότερον διὰ τοὺς θεσμοὺς οἱ ὅποιοι εἶναι πολιτικῆς ἢ οἰκονομικῆς ὑφῆς καὶ μὲ αὐτοὺς κυρίως ἀσχολοῦνται. Εἶναι καὶ τοῦτο ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐποχῆς μας, μὲ τὴν ἀρκετὰ μονόπλευρον ἐπίδοσίν της εἰς τὰ θέματα τοῦ συγχρόνου τεχνικοοικονομικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὸ κάπως ἡλαττωμένον διὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης πανταχοῦ τοῦ κόσμου, ἀκόμῃ καὶ ἐδῶ εἰς τὴν ἰδικὴν μας περιοχὴν, τὴν εὐρωπαϊκὴν.

Αἱ μικρότεραι εὐρωπαϊκαὶ χώραι δὲν εἶναι βεβαίως εἰς θέσιν νὰ ἀναλάβουν μεγάλην πνοῆς πρωτοβουλίας ἢ ἐν γένει πρωτεῦσαν ἀποστολὴν εἰς τὰ ζητήματα πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κινήσεως. Μὴ ἔχουσαι πολλὰς δυνατότητας νὰ ἐμφανίζωνται πρῶται εἰς τοιαῦτα θέματα, ἀκολουθοῦν ἀπλῶς τὰς μεγάλας δυτικὰς χώρας καὶ προκειμένου περὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν, ὅπως γίνεται καὶ μὲ τοὺς τομεῖς τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τῶν οἰκονομικοῦ χαρακτῆρος συνδέσεων. Πάντως, εἰδικώτερον ἡμεῖς οἱ Ἕλληρες, παρακολουθοῦμεν μὲ εὐλογον ἱκανοποίησιν τὰς προόδους αὐτὰς τῆς εὐρωπαϊκῆς ιδέας εἰς τὸν μορφωτικὸν τομέα. Δικαιούμεθα νὰ αἰσθανώμεθα, περισσότερον ἴσως ἀπὸ οἰκονομικῆς ἄλλῃ χώραν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν μικροτέρων εἰς πληθυσμὸν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ὑπερηφάνειαν καὶ χαρὰν διὰ τὰ ἐπιτεύγματα αὐτὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κινήσεως εἰς τοὺς τομεῖς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς διανοήσεως ἐν γένει, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ Ἑλλάς μας ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τοῦ πνευματικοῦ τούτου πολιτισμοῦ πρὸ εἴκοσι πέντε αἰῶνων καὶ ὅτι τὸ ἐλληνορωμαϊκῆς καταγωγῆς τοῦτο σύγχρονον οἰκοδόμημα τοῦ δυτικοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, τὸ ἀρραγὲς θεμέλιον τῆς εὐρωπαϊκῆς ιδέας, τὸ παγιώτερον καὶ μονιμώτερον στοιχεῖον συνοχῆς καὶ κοινότητος συνειδήσεως τῶν λαῶν τῆς ἡπείρου μας.